

ФЕНОМЕН КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

THE PHENOMENON OF CRIMINAL SUBCULTURE IN MODERN SOCIETY

Орендарчук-Салєєва Л.М.,

аспірант кафедри кримінального права

Національного університету «Одеська юридична академія»

У статті розглядаються окремі питання кримінальної субкультури, визначаються сутності кримінальної субкультури та основні джерела розповсюдження. порушуються проблеми негативного впливу на суспільство в сучасний період. Визначаються основні засоби мінімізації впливу кримінальної субкультури.

Ключові слова: кримінальна субкультура, засоби масової інформації, тюремна субкультура, культура, контркультура, субкультура.

В статье рассматриваются отдельные вопросы уголовной субкультуры, определяются сущности криминальной субкультуры и основные источники распространения. Поднимаются проблемы негативного влияния на общество в современный период. Определяются основные средства минимизации влияния криминальной субкультуры.

Ключевые слова: криминальная субкультура, средства массовой информации, тюремная субкультура, культура, контркультура, субкультура.

The article addresses some of the criminal subculture defined by the nature of the criminal subculture and the main source of spread. Violated the problem of negative impact on society in modern times. The basic tools to minimize the impact of the criminal subculture.

Key words: criminal subculture, media, prison subculture, culture, counterculture, subculture.

Постановка проблеми. Кримінальна субкультура як негативне явище давно вже перестала бути регулятором норм поведінки для осіб, які ведуть незаконний та антиморальний спосіб життя. Вона стала реальною загрозою для всього суспільства із небезпечним проявом та криміногенним впливом на суспільство.

Стан дослідження. Питання кримінальної субкультури, її значення і роль у суспільстві порушували як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Цю проблематику досліджували Ю.Александров, В. Анісімов, Д. Виговський, В. Дрьомін, О. Старков, В. Тулегенов. Кримінальну субкультуру також досліджували О. Гуров, Ю. Дубягіна, Д. Донських, В.Олійник, В.Фокс та ін.

Метою статті є подальша теоретична розробка практичних питань щодо негативного впливу кримінальної субкультури та методів протидії небезпечного прояву цього явища.

Виклад основного матеріалу. Культура розглядається насамперед як духовний зміст історичного розвитку людства у різноманітних проявах. Слово «культура» (з лат. – вирощування, виховання, освіта та розвиток, шанування) – це складна цілісність, що включає духовні та матеріальні цінності, а також знання, вірування, мистецтво, мораль, закони, звичаї, здібності і звички, що набуваються людиною як членом суспільства.

Але окрім загальноприйнятої культури всього суспільства, присутня також культура певних груп, що визначаються за інтересами, поглядами на життя і розвитком культурних комплексів. Цей підвид культури прийнято називати субкультурою. Субкультура відрізняється від домінуючої культури та становить самостійне цілісне утворення в межах загальноприйнятої

культури. Види субкультури модифіковані відповідно до вікових, професійних, класових, територіальних та інших особливостей соціальної групи, спільноти.

А також існує напрямок культури, що має назву контркультури. Контркультура – це такий напрям розвитку культури, який активно протистоїть «офіційній» традиційній культурі і становить будь-які форми девіантної поведінки. Через те, що традиційна культура не здатна охопити весь символічний простір суспільства, і починає утворюватися і укорінюватися контркультура. Яскравим прикладом є саме злочинна контркультура, в якій у замкненому та відокремленому кримінальному середовищі формуються і виокремлюються ідеологічні доктрини. Її поява була викликана природним відокремленням осіб, що порушують закон, від основної культури. В результаті цього утворилася дуже жорстка ієрархія зі своїми «законами» і порядками.

Як стверджував В. Анісімов, всю шкалу субкультурних відносин у суспільстві можна поділити на позитивні – такі, що сприяють соціальному прогресу, і негативні – такі, що стримують соціальний прогрес та активно йому протидіють (антисуспільні, кримінальні) [2].

Найнебезпечнішою із них є кримінальна субкультура, оскільки найбільш шкідливі тенденції в суспільстві пов'язані саме з її поширенням.

Наукою доведено, що при певних умовах субкультура, включаючи і кримінальну, може еволюціонувати і в контркультуру, котра, як відомо, має властивість при позитивно сприятливій обстановці трансформуватися в домінуючу, офіційну культуру [2, с. 94].

Чимало вчених займалися проблематикою кримінальної субкультури і намагалися повно та вичерпно створити дефініцію цього поняття. Ось наприклад,

Ю. Александров визначає кримінальну субкультуру як спосіб життєдіяльності осіб, що об'єднуються в кримінальні групи і притримуються визначених закономірностей та традицій [1, с. 8]. Д. Корецький і В. Тулегенов зазначають: «Кримінальна субкультура – це сукупність цінностей, звичаїв, традицій, норм і правил поведінки, направлених на найбільш раціональну організацію життєдіяльності, метою якої є вчинення злочинів і їх ухилення від відповідальності» [6, с. 17]. О. Старков визначав кримінальну субкультуру як оброблену злочинним світом під себе систему людських цінностей, духовних, інтелектуальних, матеріальних, естетичних, протипоставлених загальнолюдським цінностям [13].

В сучасному суспільстві практично у всіх сферах так чи інакше присутні елементи кримінальної субкультури. Навіть існують сфери, де норми і правила, які відносяться до кримінальної субкультури, використовуються як нормативні та регулятивні чинники.

Розвиток субкультурних відносин особливо бурхливо спостерігається серед декласових, так званих нижчих верств населення, тобто серед осіб з низьким рівнем культури. А. Міллер у своїй роботі «Протиправна поведінка неповнолітніх» пише, що за родом діяльності серед вивченого контингенту неповнолітніх правопорушників виявилось: таких, що навчаються в профтехучилищах, – 27,9%; таких, що працюють, – 25,0%; таких, що не вчать і не працюють, – 22,0%; учнів загальноосвітніх шкіл – 20,4%; таких що вчать в технікумах, – 2,4%; студентів вищих навчальних закладів, – 0,5% [8].

Романтика, а часом і захоплення особистостями серійних убивць, терористів, злочинських «авторитетів», «паханів», «міжнародних злодіїв» сприяють формуванню у підлітків позитивної настанови щодо злочинців, що спрацьовує у безпосередньому спілкуванні з останніми [3, с. 501]. У соціальній психології таке явище називається «ефектом ореолу», сутність якого полягає у формуванні специфічної настанови (створення уявного образу) і спрямованому приписуванню на основі цієї настанови визначених якостей конкретній людині. «Ця уява, що раніше існувала, виконує роль «ореолу», що заважає бачити дійсні риси і прояви об'єкта сприйняття» [16].

Особа, яка виявилася нездатною до життя в «великому» соціумі (суспільстві) чи свідомо відмовилася від загальноприйнятих норм поведінки в такому соціумі, прагне самоствердитися в соціумі «малому», тобто в цьому випадку в середовищі професійних злочинців. Відмінність норм кримінальної субкультури від норм суспільства і складає основну привабливість для вказаних осіб.

Приєднання до кримінальної субкультури може початися із моменту знаходження осіб у слідчих ізоляторах, де особи неодноразово судимі за вчинення злочинів, а значить, більш кримінально заражені, де починають вчити в камері «розуму» новачків, нав'язуючи їм встановлені в ув'язненні правила поведінки «правильних» арештантів [4].

Прояв кримінальної субкультури в різних видах ВТК є сьогодні своєрідною нормою, що не

може не впливати на якість виконання вимог, що пред'являються до виконання покарань в цих же установах, з причини активної протидії процесу виправлення засуджених зі сторони осіб, що є так би мовити носіями цієї специфічної культури [5].

Насамперед слід розмежовувати поняття «кримінальна субкультура» і «тюремна субкультура». Різні форми кримінальної субкультури повністю не ізольовані одна від одної: тюремна субкультура, кримінальна субкультура в суспільстві; субкультура кримінального світу; субкультура злочинців; субкультура організованої злочинності; субкультура професійних та інших злочинців, проте є загальними явищами кримінальної субкультури. Їх можна співвіднести як загальне та часткове. Тюремна субкультура розглядається як вияв індивідуальності засуджених, їх бажання самостійно організувати свої соціальні взаємозв'язки навіть при умовах жорсткого контролю та обмежень. Кримінальна субкультура охоплює більше коло суспільних відносин та активно поширюється і за межами виправно-трудових установ, а також присутня у всіх сферах суспільного життя [8, с. 14].

Тюремна субкультура може розглядатися як вираження індивідуальності ув'язнених, їх бажання самостійно організувати свої соціальні взаємодії навіть при умові жорсткого контролю і обмежень. Поряд з примушуванням та підпорядкуванням офіційним нормам спостерігається в тюрмі і добровільне підпорядкування іншим, неофіційним нормам. Тюремна субкультура є ні чим іншим, як результатом діяльності людей, примусово підпорядкованих дисциплінуючою владою [8, с. 13–14].

Варто згадати експеримент, який проводився американським вченим Філіпом Зімбардо, що розпочався 14 серпня 1971 року в Стенфордському університеті у США. Він показав, що в умовах ізоляції людина змушена «грати» та виживати за правилами, котрі створюються для неї [14].

Експеримент показав, що у надзвичайних умовах люди здатні поводитися жорстко, проявляючи садистські нахили, принижуючи та ображаючи. Можна вважати, що до насильства схильні тільки злочинці, але судячи з експерименту, можна сказати, що зовнішнє середовище – це той простір, який допомагає нам як проявляти свою власну сутність, так і потрапляти під її вплив. Тому створивши засудженій особі умови, які сприяють розповсюдженню тюремної субкультури, ми рано чи пізно отримаємо її назад у суспільство, де зрештою ця ж особа і буде розповсюджувачем цих норм.

Але якщо говорити про культурну орієнтацію на волі (як про культуру дорослих, так і про культуру молоді), то багато в чому вона є обумовленою кримінальними та тюремними практиками.

Сьогоднішній рівень правосвідомості і правової культури дозволяє нам говорити про те, що, на жаль, силу закону замінюють законом сили, кримінальним квазізаконом або так званими поняттями. Жити «за поняттями» починають не тільки кримінальні професіонали, але і різні прошарки нашого суспільства.

52% громадян і 66% працівників поліції вважають, що більшість проблем вирішуються за допомогою неформальних норм спілкування (типу «ти – мені, я – тобі»), 28% громадян і 33% працівників поліції впевнені, що в якості регулятора суспільних відносин виступає кримінальний закон [15].

Як стверджував В. Пирожков, «злочинності без кримінальної субкультури не буває, так само як і ця субкультура не може існувати без злочинності» [11, с. 36]. Він визначає кримінальну субкультуру як певний рівень розвитку життя злочинних громад, виражений в типах і формах їх організації, діяльності членів цих громад, а також в створенні ними матеріальних і духовних цінностей [10].

Історія розвитку злочинної субкультури свідчить про те, що звичаї адаптуються до змін в мікросередовищі, тобто ними можна управляти, на них можна впливати, хоча це і дуже складний, неоднозначний і тривалий процес.

Норми, звичаї, традиції кримінальної субкультури за смисловою структурою, за організацією суспільства і за регулюванням відносин між членами конкретної групи, які їх притримуються, дуже нагадує правила, традиції, котрі присутні в традиційному суспільстві із традиційними поглядами та правовою культурою. Саме ця схожість може мати негативний вплив та сприяти заміні світоглядних позицій та пріоритетних поглядів громадян.

Якщо проводити паралель між традиційною культурою та кримінальною субкультурою, то можна побачити, що остання вдало копіює традиційні устої, які існують в суспільстві. Наприклад, в криміногенному середовищі практично в усіх регіонах домінував вплив угруповань «авторитетів в законі», їх прибічників. Основна функція злодіїв в законі – це тлумачення «злочинських понять»: традицій, звичаїв, правил поведінки. Крім того, вони виступають в ролі третейських судів при «розборах» в криміногенному середовищі і вирішують питання збору і розподілення «общака», призначають «положенців» і «смотрящих» [12, с. 52–53].

Серед «злодіїв» виділяють загально визначених в масштабах країни лідерів, «злодіїв всесоюзного значення». Злодії цього калібру виконують координуючі функції між різними регіонами країни, скликають всесоюзні злочинські сходки для вирішення стратегічних питань (наприклад, у 1987 році в Одесі у зв'язку з амністією) [12].

Наступний схожим елементом функціонування кримінальної групи є створення норм кодексу «злочинської честі», які для більшості респондентів представляють інтерес в тому, що: 1) «злочин» справедливий і чесний при «розборках» конфліктних ситуацій; 2) не проводить «розборки» в алкогольному або наркотичному сп'янінні; 3) не звертається в правоохоронні органи; 4) якщо «злочин» винен, віддає у встановлений строк. Кодекс «злочинської честі» – поняття умовне. Приписи і заборони, що регулюють діяльність злодіїв в законі, входять складовою частиною в загальну збірку правил поведінки в кримінальному середовищі, котра підтримується

злочинцями в законі і називається «рамками», а також (злочинськими) «поняттями», «законом». «Поняття» (в 90-х роках вони отримало найбільшу популярність за межами криміногенного середовища) регламентують також поведінку і місце в кримінальній ієрархії інших категорій арештованих і засуджених залежно від статусу, ставлячи кожному людину в певні «рамки» (причому визначають особливе, лідируюче становище «злодія»). Крім того, «поняття» включають в себе приписи і заборони, обов'язкові для всіх осіб в кримінальному середовищі і активно підтримуються більшістю [12].

Тобто особи, що підтримують кримінальні приписи і заборони, створили альтернативний варіант норм і правил поведінки, які існують в традиційному суспільстві на протигагу нормативно-правовим актам, звичаям та міжнародним договорам. І насправді це є негативним сигналом до того, що в майбутньому кримінальна субкультура може витіснити традиційну, домінуючу культуру.

На думку О. Костенка, подолати проблему тотальної криміналізації суспільства, одним із аспектів якого є поширення кримінальної субкультури, неможливо без проведення ефективної суспільної політики, спрямованої на підвищення культури громадян. Він пише: «Згідно із концепцією «культура + закон» в суспільстві має розвиватися так звана антикриміногенна культура, що є основою безпеки людей в суспільстві. У свою чергу, безпека є необхідною передумовою суспільного прогресу» [7].

Ізолюючи особу від суспільства, здійснюючи контроль над її діями в установах виконання покарань, ми спонукаємо її створювати шляхи для пошуків культурних ідеалів, тому що люди так влаштовані. Особа, перебуваючи у закритому просторі, вимушено створює собі культуру, яка б відповідала її бажанням. А якою може бути ця культура, де контингент представляється від злодіїв до умисних вбивць? Сприймаючи цю культуру протягом певного періоду часу, особа перелаштовує своє світосприйняття в антисоціальному напрямку, який їй стає прийнятнішим, до якого вона звикла.

Але все це не реалізувалося б в життя, якби в суспільстві не було сприятливої обстановки для розповсюдження кримінальної субкультури. На жаль, умови сьогодення самі підштовхують людей до вчинення злочинів. Можливість досягнути високого рівня життя за короткі строки завжди була тією рішучою силою, котра спонукала людей до вчинення злочинів та участі у злочинних угрупованнях. Привабливим залишався той факт, що можна було отримати швидкий та легких прибуток, котрий не потребує великих витрат. Ситуація в нашій країні сприяє розповсюдженню негативних настроїв, адже для України характерні такі ознаки.

1) Недієвість органів державної влади і слабкість самої держави, яка не в змозі забезпечити гідні умови проживання та діяльності.

2) Економічна та політична нестабільність, криза, через яку в суспільстві не встигають укорінитися пріоритетні напрями діяльності, залежно від прихо-

ду політичних сил змінюється і сама соціальна орієнтація життєвих позицій. А в нашій країні це відбувається доволі часто.

3) Засоби масової інформації, котрі на сьогоднішній день становлять «неоціненну» небезпеку, а також показують наглядний приклад такого негативного явища, як кримінальна субкультура. Досить популярними є фільми, які пропагують кримінальний спосіб життя, та герої, котрі отримують омріяну славу, стаючи на шлях злочинної діяльності. Для деякого вони стають тією рушійною силою, тим поштовхом до злочинної діяльності, для інших – прикладом для наслідування та зміни негативних життєвих орієнтацій. Так склалося, що телевізор та Інтернет є способом дозвілля, а для когось і невід’ємною частиною життя. Якщо говорити про підлітків, то ні для кого не буде відкриттям той факт, що кожна дитина як за-

сіб соціалізації використовує Інтернет, де у вільному просторі може використовувати інформацію із будь-яких інтернет-ресурсів.

Тому як і суспільство, так і держава повинні сприяти тому, щоб мінімізувати розповсюдження негативного впливу та розвиток кримінальної субкультури.

Висновки. В суспільстві ще не зрозуміли, наскільки такий вид субкультури, як кримінальна субкультура, є небезпечним для наших дітей і взагалі для наступних поколінь. І може таке статися, що ми в результаті отримаємо хворе суспільство, котре існуватиме, керуючись кримінальними правилами, нормами та звичаями. Дослідження такого суспільного явища, як кримінальна субкультура, розгортає та збільшує можливості для належної протидії злочинності і до зниження її впливу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Александров Ю. Очерки криминальной субкультуры / Ю. Александров. – М. : Права человека, 2001. – 54 с.
2. Анісімков В. Кримінальна субкультура : [монографія] / В. Анісімков. – Уфа, 1998. – 236 с.
3. Дрьомін В. Особливості формування кримінальної субкультури / В. Дрьомін // Актуальні проблеми держави і права. – 2005. – № 25. – С. 498–504.
4. Душина Т. Актуалізація безпеки духовної культури російського суспільства / Т. Душина, І. Бокачев // Безпека і суспільство. – 2011. – № 1. – С. 93–96.
5. Зеленьак І. Особливості прояву кримінальної субкультури в різних видах пенітенціарних установ / І. Зеленьак // Безпека кримінально-виконавчої системи. – 2010. – № 3. – С. 27–31.
6. Корецький Д. Криминальная субкультура и ее криминологическое значение / Д. Корецький, В. Тулегенов. – СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. – 305 с.
7. Костенко О. Кримінальний кодекс і доктрина / О. Костенко // Право України. – 2004. – № 7. – С. 47.
8. Міллер А. Протиправна поведінка неповнолітніх. Генезис і рання профілактика / А. Міллер. – К. : Наукова думка, 1985. – 267 с.
9. Олейник А. Тюремная субкультура в России: от повседневной жизни к государственной власти / А. Олейник. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 418 с.
10. Патрушев Е. Кримінальна субкультура засуджених / Е. Патрушев // Право і освіта: Сучасний Гуманітарний університет. – 2008. – № 12. – С. 175–182.
11. Пирожков В. Законы преступного мира молодежи (криминальная субкультура) / В. Пирожков. – Тверь : ИПП «Приз», 1994. – 268 с.
12. Скобліков П. Норми кримінальної субкультури / П. Скобліков // Світ безпеки. – 2001. – № 6. – С. 15–26.
13. Старков О. Криминальная субкультура: спецкурс / О. Старков. – М. : Валтерс Клувер, 2010. – 240 с.
14. Стенфордський тюремний експеримент [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://experiment.com.ua/stenfordskij-tyuremnij-eksperiment>.
15. Тайбаков А. Преступная субкультура / А. Тайбаков. – 2001 – 365 с.
16. Трейлиб Г. Развенчание легенды / Г. Трейлиб // Урал. – 1975. – № 9. – С. 141–143.